

УДК 398.3 (477.85)

Олександр КОЖОЛЯНКО

ПАСХАЛЬНІ (ВЕЛИКОДНІ) ОБРЯДИ НА БУКОВИНІ

Описується пасхальна (великодня) обрядовість, ігри, співи, танці молоді під час великодніх днів, проведення танців «Вербовая дощечка», «Каменець», гри з писанками «Чокання», виконання пісень «Мак», «Просо», «Огірочки», використання великодніх гойдалок для забави та ін. Серед великодніх забав молоді було також понеділкове обливання водою дівчат хлопцями.

Ключові слова: ігри, пісні, весна, природа, танець, великодні обряди, Пасха.

© О. КОЖОЛЯНКО, 2018

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 1 (139), 2018

Великодню (пасхальну) обрядовість населення Буковини у ХІХ столітті досліджували: Гр. Купчанко [9], Юрій Федькович [12], В. Козарищук [8], С.Ф. Маріан [21], Р.Ф. Кайндль [17; 18; 19], І. Сбієря [20] та ін. У ХХ ст. питання великодньої обрядовості досліджували: Д. Дан [15], О. Горовеї [16], С. Килимник [4], на початку ХХІ ст. цими питаннями займалися Г. Кожолянко [6; 7], А. Мойсей [11], Л. Кавалець [5] та ін.

Проте аналіз праць про великодню обрядовість українців Буковини показує, що незважаючи на те, що до її вивчення підключалось відносно багато українських, румунських, австрійських етнологів, узагальненого дослідження великодньої обрядовості буковинців поки що не здійснено

Святом Пасхи християни вшановують і вітають воскресіння Ісуса Христа з мертвих, після того як Він був розіп'ятий на хресті і помер.

Ввечері з суботи на неділю перед цим святом над гробом Господнім (модель якого є у кожній церкві) читаються «Дії Апостольські» в присутності священника, який у той час повинен стояти також над гробом Господнім у великому зосередженні, готуючись до вістки, яка незабаром буде проголошена, — що Христос воскрес.

Опівночі під звуки церковних дзвонів починається Пасхальна вранішня. Царські врата відчиняються, і священник, одягнений у світлу ризу, виходить з кадиллом і свічкою. Церковні служителі несуть хрести, хоругви, ікону Воскресіння, Євангеліє й артос. Урочисте Пасхальне богослужіння, що триває понад три години, починається процесійним ходом навколо церкви. Церква ж на деякий час залишається порожньою. Зачинені її двері символізують закритий гроб Христа.

Співаючи Пасхальну стихіру, священник з прарафіянами обходить тричі довкола церкви, символізуючи цим жінок-мироносиць (Марію Магдалину, Саломію та Марію Клеопову, які прийшли рано до гробу Христового, щоб за тодішнім звичаєм змастити Його тіло пахощами). Після трикратного обходу церкви процесійний хід зупиняється перед зачиненими дверима порожньої церкви. І тут священник, починаючи Пасхальну вранішню, співає великодній тропар: «Христос воскрес із мертвих, смертю смертью подолав, і тим, що в гробах, життя дарував». Цей тропар підхоплюють віруючі, повторюючи його після кожного виголосу віршів, що починаються віршем «Нехай воскресне Бог...».

Після цього всі присутні на святі під проводом священика входять до яскраво освітленої церкви і там продовжують Пасхальну службу, перед закінченням якої священик читає «Повчальне слово Св. Івана Золотоустого». Далі вітає присутніх словами «Христос Воскрес!». Віруючі ж відповідають: «Воістину Воскрес!». Пасхальна Божественна Літургія продовжується, закінчуючись освяченням паски та іншої їжі.

У кошику з паскою, писанками, крашанками повинна бути також свічка, яку запалюють під час обходу священика і кроплення кошиків водою. За християнськими канонами, ці кошики з паскою та іншою їжею символізують дар-жертву, принесену воскреслому Христові.

Протягом трьох великодніх днів усім парафіянам дозволялось дзвонити у церковні дзвони. Цим правом звичайно користувались діти. Великодньому дзвону приписувалась певна ритуально-магічна роль. Вважалося, що він відлякує «нечисту силу» [1, т. 1, с. 412]. Важливим великоднім атрибутом були фарбовані яйця, які були запозичені християнством від язичницької віри і стали своєрідним символом Пасхи. Потрібно відзначити, що яйце як символ народження нового життя було присутнє у великодніх святах усіх слов'янських народів [13, с. 114]. Освячене яйце їли першим, коли, приходячи з церкви, сідали за стіл. Його функції на цьому не обмежувалися. Яйцями обмінювалися, давали рідним, сусідам, брали з собою, коли йшли в гості тощо. На Буковині яйця, пофарбовані в один колір (переважно темно-коричневий або червоний), називали галунками. Фарбування їх здійснювалося переважно дівчатами. Вони сходились по дві-три в хату і фарбували потрібну кількість яєць [10, т. 3, с. 11].

Вважалося, що яйця мали магічну силу. Так, після повернення з церкви одне яйце відкладалось окремо. Після розговіння господар бере те свячене яйце, йде з ним у стайню до тварин, проводить крашанкою по спині кожної тварини навхрест, кажучи: «Христос Воскрес!». Потім це яйце дають з'їсти худобі, «щоб скотина була здорова» [1, т. 1, с. 381]. Яйце мало важливе релігійно-обрядове значення задовго до християнства. Крім того, в язичницьких культурах яйце — символ сонця, і його пошанування було зумовлено «весняним пробудженням сонця, а разом з ним всієї творчої сили природи» [14, с. 185].

Після сніданку все село від малого до великого сходилося на масове великоднє гуляння, яке за традицією відбувалося на подвір'ї коло церкви або на майдані. Буковинці називали його гаївками або великоднім танцем-«данцем».

Використано християнством також давню слов'яноукраїнську символіку хліба-калача, який і формою, і застосуванням в обрядах символізував Бога-Сонце. Під час Пасхального тижня один хліб більшого розміру, ніж звичайний, що символізує хліб вічного життя і називається артос (по-грецьки означає «хліб»), повинен бути принесений до церкви. Він лежить на відповідній підставці-тетраподі перед образом Христа. Вважається, що звичай приносити хліб-артос до церкви походить ще з часів апостолів, які на головному столі завжди залишали порожнє місце для жертвовного хліба, вшановуючи таким чином пам'ять Христа Спасителя. Вони глибоко вірили в те, що сам Христос був невидимо присутній між віруючими. Артос залишається на тетраподі впродовж тижня. На восьмий день після Пасхи, у Фомину неділю, священик ще раз благословляє його, і після цього хліб передається парафіянам на споживання.

До наших днів зберігся дуже багатий репертуар традиційних великодніх ігор, які поділяються на дитячі, парубочі, дівочі, змішані і загальні.

Дівчата водили «Кривого танцю». Назва його походить від того, що він і справді кривий, чи верткий. Вважається, що цей танок з'явився дуже давно, ще коли на наші землі нападали татари. Батьки привчали дітей остерігатися ворогів, заплутувати сліди, аби по них чужинці не потрапили в село або місце переховування. Для цього й був придуманий «Кривий танець». Усі молодіжні забави починались і закінчувались ним.

*А кривого танцю
Тай не виведем кінця,
Ані кінця, ані ладу,
Не пізнаєш, котра ззаду.
А ми кривого танцю
Тай не виведем кінця,
Ані кінця, ані ладу,
Не пізнаєш, котра ззаду.
Треба його тай виводити,
Кінець йому тай знаходити.
Ой вінку мій, вінку,
Тай хрещатий барвінку.*

Молодіжною забавою під час цього свята була гра «Вербовая дощечка». Старші і молодші дівчата робили два кола: велике і в середині — мале. Вибирали дівчинку (гарно одягнену), прикрашали квітами і молодими вербовими галуззями. Вона ставала посеред кола і одразу ж присідала.

*Десь тут була дівчина,
Десь тут була молодая.
Тут вона впала, до землі припала,
Личко не вмивала, бо води не мала.
Ой встань, ой встань, дівчиночко,
Омий личко, як ту скляночку,
Візьмися в боки за свої скоки,
Підскок до раю, бери дівча скраю.*

Дівчина намагалась імітувати рухами слова пісні, в кінці вибирала подругу, яка мала співати пісню «Вербовая дощечка, дощечка».

Всі дівчата робили одне велике коло. В нього входила «Марійка» і починала співати (грайливо). Поруч хлопці утворювали місток, по якому ходила дівчинка. Дівчата співали, ходячи по колу:

*Вербовая дощечка, дощечка,
Ходить по ній Марійка, Марійка.
Де ж ти, Марійко, бувала, бувала,
Як діброва палала, палала?²
Марійка:
Решетом воду носила, носила,
Тай діброву гасила, гасила.
Ой займу я овечки, овечки,
Наздогоню дівочки, дівочки.
Ви, дівочки, сестрички, сестрички,
Займіть мої овечки, овечки.
Бо мій милий — високий, високий,
Як припічок, високий, високий.
Як припічок западе, западе,
То мій милий пропаде, пропаде.*

У селах Прутсько-Дністровського межиріччя співали також пісні: «Мак», «Просо», «Огірочки» та ін. [10, т. 8, с. 15].

Під час гри «Огірочки» співала невеличка група дівчат. Співаючи, дівчата ходили по колу і перепліталися руками навхрест (завивали огірочки), потім розпліталися у зворотний бік (розвивали огірочки).

*«На вгирочки в пуп'яночки завивайтеся»
На вгирочки в пуп'яночки
Завивайтеся, (2)
Ви, молоді парубочки,
Женихайтеся. (2)
На вгирочки в пуп'яночки*

*В'ють же ся в'ють, (2)
А молоді парубочки
Мед-вино п'ють. (2)*

Хлопці виводили музик, ставали біля них. Музики грали. Парубки запрошували дівчат до танцю вказівним пальцем, інші моргали, дівчата підходили до них і приєднувались до танцюючих.

Витанцьовували по-різному. У с. Нелипівці Прутсько-Дністровського межиріччя, наприклад, танцювали четвірками. Діти в той час гралися.

Гра «Цокання» («Чокання»). Двоє, тримаючи в руках яйця, кажуть: «Христос Воскрес!» або «Великдень!» і ударяють одночасно крашанками. Той, чия крашанка вціліла, забирає розбиту собі. За ці крашанки, писанки можна було погойдатися на гойдалці.

Інші діти гралися в «Козла».

Улюблена гра дівчат і хлопців — «Лованки», залюбки танцювали «Краков'як», «Ганку».

Награвшись, натанцювавшись, наговорившись досхочу, свято закінчували дівчата, виводячи «Кривого танцю».

На Буковинській Гуцульщині (с. Підзахаричі) під час Великодня влаштовували сільський танець, який мав назву «Каменець». Під час етнографічної експедиції в с. Підзахаричі у 2001 р. жителька цього села Касія Марія розповіла, що «колись на Великодні свята збирались хлопці і дівчата, щоб потанцювати і веселитися на «каменець» (танцювали на вигоні). Перший танець починали самі легіні. Потім запрошували дівчат. Накривали столи для всіх односельчан та гостей. Після кількох танців калфи (старші хлопці парубочої громади) давали команду «Гурт». Це був своєрідний дозвіл танцювати і гостям, які прийшли з сусіднього села. Характерною особливістю «каменця» було дарування писанок. Після танцю дівчина дарувала писанку тому, з ким танцювала. Зрозуміло, що майже кожен хлопець на перший танець запрошував ту, до якої було прихильне його серце. На писанці міг бути надпис «Пишу, малюю, кого люблю, тому дарую».

Матері супроводжували на танець і хлопців, і дівчат. Матері дівчат мали повні кошики писанок, а матері хлопців — порожні. Коли танці закінчувались, то кошики матерів хлопців наповнювались писанками. Гонор мала та дівчина, яка поверталась додому з порожнім кошиком».

Парубочі ігри носили здебільшого характер змагання у спритності, швидкості й силі. Натомість у дівочих іграх випробовувались художні здібності учасниць — уміння танцювати, співати, перевтілюватись у певний образ тощо. Характерно, що подібні ігрища проводились по всій Україні.

В іграх і розвагах проходив цілий день. Наступного дня господарі ходили один до одного в гості, христосились і обмінювались писанками. Ходили з поздоровленнями (переважно діти) до рідних і повитух, приносили в подарунок «волочільне», що складалося в основному з пшеничного калача і кількох крашанок [10, т. 3, с. 11]. Цей звичай є однією з форм святкових обходів, що внаслідок впливу церкви здрибнів і став дитячим. «Волочібні» обходи на Буковині беруть початок з глибокої давнини [7] і є своєрідним продовженням зимових традиційних обходів.

У Великодній понеділок хлопці обливають дівчат водою. На Буковині цей звичай зберігся й досі [10, т. 12, с. 6]. Цей звичай також має стародавні вигоки. Він пов'язаний з весняним очищенням водою й існував не тільки на Буковині, але й по всій Україні та майже на всій території Західної Європи [3, с. 342].

Важливою забавою молоді під час Великодня на Буковині була гойдалка (колиска, гуцанка). Поширення цієї забави спостерігалось у передгір'ї та припрудських селах Верхнього Буковинського Попруття.

Коліску споруджували хлопці певного кута села на вигоні або на майдані. Тому часто в селі було три і більше колісок, відповідно до кількості кутів або хуторів. Хлопці приносили з домівок будівельний матеріал (стовпи, жердини, вісь-вал) і після обіду у Великодню суботу встановлювали колиску. Колиска складалася з двох 3—4 метрових стовпів. У верхній частині стовпи були з отворами для осі-валу. Щоб стовпи не розхитувались при гойданні і не вивільнили вісь з отворів, встановлювали шість підпор, по три до кожного стовпа. До валка прикріплювались дві жердини, на які в нижній частині насовувалась дошка-стілець.

Під час великодніх святкувань молодь збиралась біля колиски і забавлялась колісанням. Хлопець сядовив дівчину на лавку колиски — «столець», а сам, стоячи на тій же лавці, розхитував колиску, і обоє колісались. Часто колиска розхитувалась так сильно, що прокручувалась навколо осі-валу. Це мало назву «йти поверх валу», «поверх валка». Таких прокручувань могло бути кілька сотень [2, с. 7]. Та мо-

лодіжна пара, яка найбільше разів при колісання прокручувалась навколо осі валка, вважалась особливо поважною. Колісання захоплювало дух не лише тих, хто колісався, а й присутніх. За честь вважалось дівчині бути колісаною хлопцем на Великодень. Якщо ніякий хлопець не брав дівчину до колісання, то така дівчина вважалась неприйнятною у молодіжний колектив. На колісання сходились і дорослі, найчастіше батьки хлопців і дівчат, спостерігаючи і обговорюючи те, хто і чію дівчину колісав. За цим і передбачали швидке одруження тих молодіжних пар, які колісались. Гойдатись прагнули й діти, але таку можливість вони могли мати лише тоді, коли біля колиски не було юнаків та дівчат.

Хлопці з сусідніх кутів уночі намагались викрасати окремі деталі колиски або повністю її зруйнувати. Тому першого тижня після Великодня організовувалась нічна охорона колиски місцевими хлопцями.

Великодні гойдалки-колиски були відомі в XIX ст. і на Хотинщині. Так, етнографічною експедицією Чернівецького національного університету у 1993 р. було записано, за повідомленнями старожилів села Долиняни, що в давнину гойдалку будували парубки: «Закопували в землю два стовпи, угорі з'єднували їх перекладиною, при допомозі кулець чіпили дві голоблі, до яких внизу прикріплювали дошку. Гойдалки на селі під час Великодня — це був центр розваг всього села. Від самого ранку до вечора, три дні свят біля них роїлись дівчата та хлопці. Тут же грали в крашанки».

Вважалось, що колісанням розганявся, набирав сили і потужності дух весни, який після Великодня ще з більшою силою й енергією проявлявся у рослинному розвитку природи. Колісання також було етапом парування та підготовки молоді до громадських і купальських шлюбних обрядів. Гойдання мало символічний характер шлюбного єднання з Богом Неба — верховним Богом Сварогом.

Із запровадженням християнства на українських теренах до народного свята Великодня було долучено християнське свято Пасхи. І священнослужителі християнської церкви всіляко намагалися не згадувати навіть про назву свята Великодня. Поступово слово Великдень було замінено на слово Пасха. І ніде сьогодні в церковному християнському богослужінні не відзначається свято Великодня, а лише свято Пасхи. Проте широкі народні маси, особливо сільське населення, зберегло давню назву свята вес-

ни — свято Великодня. Зберігся й цілий комплекс обрядодій та атрибутики давнього Великоднього свята — готування хати до свята, приготування святкової їжі, виготовлення писанок, ігри та забави з ними, вливання-освячення водою та ін.

1. *Воропай О.* Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. — Мюнхен, 1958. — Т. 1; 1966. — Т. 2.
2. *Дишкант Т.* Тисовецькі старожитності / Т. Дишкант. — Чернівці, 2000.
3. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы XIX — н. XX в. Весенние праздники. — Москва, 1977.
4. *Килимник С.* Український рік у народних звичаях в історичному освітленні / С. Килимник. — Т. 3 (весняний цикл). — Вінніпег ; Торонто, 1962.
5. *Ковалець Л.* Етнографічна діяльність Юрія Федьковича / Л. Ковалець // Кайндлівські читання (Чернівці, 22—23 травня 2004 року). — Вижиця, 2004.
6. *Кожолянко Г.* Духовна культура українців Буковини / Г. Кожолянко. — Чернівці : Прут, 2007.
7. *Кожолянко Г.* Етнографія Буковини / Г. Кожолянко. — Т. 3. — Чернівці : Золоті литаври, 2004
8. *Козарищук В.* Из Буковинских карпатских гор / В. Козарищук. — Вена, 1891.
9. *Купчанко Г.* Некоторые историко-географические сведения о Буковине / Г. Купчанко. — Киев, 1875.
10. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету (зберігаються в етнографічному музеї ЧНУ). — 1992—1999.
11. *Мойсей А.* Аграрні звичаї та обряди у народному календарі східнороманського населення Буковини / А. Мойсей. — Чернівці, 2010.
12. Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видання. — Т. 1. Поезії Осипа Юрія Федьковича. Перше повне видання з першодруків і автографів / зібрав, упорядкував і пояснення додав Др. Іван Франко. — Львів, 1902.
13. *Соколова В.К.* Весенне-летние обряды русских, украинцев и белорусов к. XIX — н. XX в. / В.К. Соколова. — Москва, 1979.
14. *Сумцов Н.О.* Писанки / Н.О. Сумцов // Киевская старина. — 1891. — Т. 33.
15. *Dan D.* Rutenii din Bucovina / D. Dan. — Cernauti, 1913.
16. *Gorovei A.* Credinti si superstitii ale poporului roman / A. Gorovei. — Bucuresti: Librariile Socec & comp., Pavel Suru, C. Sfetea, 1915.
17. *Kaindl R.F.* Bei den Huzulen im Pruththal. Ein Beitrag zur Hausforschung in Oesterreich / R.F. Kaindl // Globus. — № 79.
18. *Kaindl R.F.* Der Festkalender der Rusnaken und Huzulen / R.F. Kaindl // Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Wien. — 1896. — Heft VI—VII.
19. *Kaindl R.F.* Ethnographische Streifzuge in der Ostkarpaten. Beitrage zur Hausbauforschung in Oesterreich. Separatdruck aus Band XXVIII der Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft / R.F. Kaindl. — Wien, 1898.
20. *Marian S.F., Sbiera I.G.* Das Volksleben der Romanen in der Bukowina / S.F. Marian // Die osterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. — Т. XX. Bukowina. — Wien, 1899.
21. *Marian S.F.* Sarbrtorile la romani / S.F. Marian. — Bucuresti, 1898. — Vol. I; Vol. II. — 1899. — Vol. III. — 1901.

Olexandr Kozholianko

EASTER CEREMONIES AT BUKOVYNA

Easter rites, games, songs, dancing of youth during Easter days, dances «Verbova doshchechka», «Kamenets», games with eggs «Chokanniia», performances of songs «Mak», «Proso», «Ohirochky», the use of Easter swings for fun, etc., are discribed. Among the Easter fun of the youth was also a Monday watering girls with boys.

Keywords: games, songs, spring, nature, dance, Easter rites, Easter.

Олександр Кожолянко

ПАСХАЛЬНЫЕ ОБРЯДЫ НА БУКОВИНЕ

Описывается пасхальная обрядность, игры, песни, танцы молодежи во время пасхальных дней, проведение танцев «Вербовая дощечка», «Каменец», игры с пасхальными яйцами «Чокання», выполнение песен «Мак», «Просо», «Огурчики», использование пасхальных качелей для забавы и др. Среди пасхальных забав молодежи было также понедельничное обливание водой девушек парнями.

Ключевые слова: игры, песни, весна, природа, танец, пасхальные обряды, Пасха.